XI. Archeologiniai žvalgymai
Archaeological Field Surveys

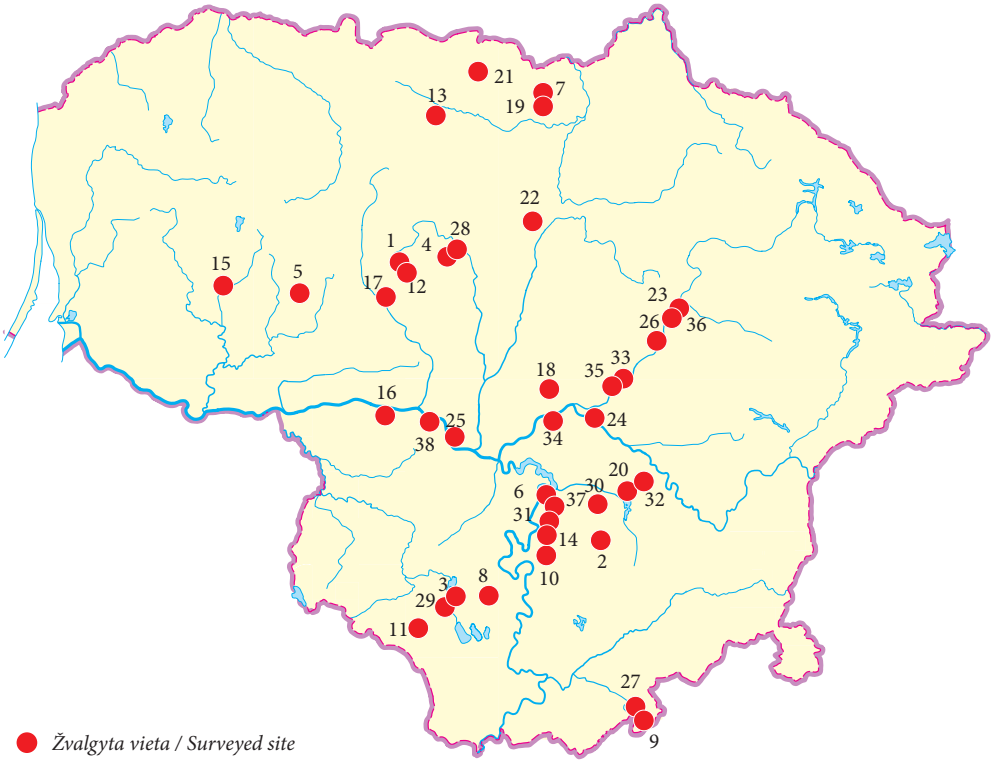

● *Žvalgyta vieta / Surveyed site*

1. *Antaniškiai*
2. *Bajorai*
3. *Bambininkai*
4. *Bargailiai*
5. *Burniškė*
6. *Dabinta*
7. *Daičiūnai*
8. *Daugirdai*
9. *Dubičiai*
10. *Grikapėdis*
11. *Išlandžiai*
12. *Jankaičiai*
13. *Jauniūnai*
14. *Kašonys*
15. *Kiaukai*
16. *Kubiliai*
17. *Kušeliškė*
18. *Martyniškis*
19. *Mažieji Grūžiai*
20. *Migūčionys*
21. *Mindaugiai*
22. *Nauradai*
23. *Paberžė*
24. *Padaigai*
25. *Paštuva*
26. *Radiškis*
27. *Rudnia*
28. *Skiečiai*
29. *Skituriai*
30. *Skudeniai*
31. *Slabada*
32. *Tarbiškės*
33. *Užušiliai*
34. *Varpiai*
35. *Vepriai*
36. *Vilkatėnai*
37. *Vilūnai*
38. *Žemoji Panemunė*

Andrius Kaniava,
Gintautas Zabiela,
Zenonas Baubonis

Žvalgymai Jauniūnuose

2015 m. rudenį LAD pagal sutartį su KAM vykdė projektą „Saulės mūšis: pėdsakų paieškos“. Projektas buvo skirtas įvairiausių duomenų apie 1263 m. rugsėjo 22 d. vykusį Saulės mūšį analizei ir jos metu gautų išvadų patikrinimui vietoje, siekiant rasti objektyvių mūšį liudijančių artefaktų ir taip patikimai lokalizuoti paties mūšio vietą. Plačiau Saulės mūšio problematika atskleidžiama atskiroje knygoje (Baranauskas T., Zabiela G., *Saulės (Šiaulių) mūšis: istorinis kontekstas ir lokalizacijos problema*, V., 2016). Išanalizavus maždaug poros dešimčių vietų, kuriose norima matyti vykus šį mūšį, duomenis, archeologinius žvalgymus nuspręsta vykdyti Jauniūnuose (Joniškio r., Gataučių sen.), šiandien perspektyviausioje mūšio vietoje. Čia taikyta užsienio šalyse (daugiausia Anglijoje) labiausiai pasiteisinusi metodika – mūšio liekanų ieškota metalo detektoriumi. Žvalgyta kaip kultūros paveldo objektas (UK 1657) saugoma teritorija į Š–ŠV nuo pradėto statyti memorialo (ši vieta nerezultatyviai tyrinėta įprastais metodais 1997 m. (*ATL 1996 ir 1997 metais*, V., 1998, p. 468–469).

2015 m. rudenį (palankiausias metas tokio pobūdžio žvalgymams) spėjamoje mūšio vietoje apie 40 ha plote per dvi intensyvių paieškų dienas aptikta daugiau kaip 3500 metalinių dirbinių, svėrusių apie 110 kg. Žvalgė ieškotojų klubo „MINK“ nariai (15 ir 12 žmonių) (1 pav.). Archeologinę vertę turintys arba ją galintys turėti (dėl blogos būklės neidentifikuojami arba fragmentiški) dirbiniai (iš viso 214) lokalizuoti

1 pav. Ieškotojų klubo „MINK“ nariai prie paminklinio akmens Saulės mūšiui atminti Jauniūnų kaime 2016 m. rugsėjo 26 d. Dešinėje stovi T. Baranauskas ir Z. Baubonis. G. Zabielos nuotr.

Fig. 1. Members of the MINK Metal Detecting Club beside the monument commemorating the Battle of Saulė in Jauniūnai village on 26 September 2016. T. Baranauskas and Z. Baubonis are standing on the right

2 pav. Iš Jauniūnuose gyvenusio K. Aliulio gauti geležiniai dirbiniai. G. Zabielos nuotr.

Fig. 2. Iron artefacts acquired from K. Aliulis, who lives in Jauniūnai

3 pav. Ieškotojas su jo surasta lankine sege. G. Zabielos nuotr.
Fig. 3. A metal detectorist with a crossbow brooch he discovered

GPS aparatu nustatant koordinates. Absoliučią daugumą pagal svorį (per 90 %) ir pagal skaičių sudaro įvairiausi XX a. II pusės (tarybinio laikotarpio) dirbiniai ir jų fragmentai, kas rodo nemažą laukų užterštumą įvairiu metalu tarybiniu laikotarpiu (žvalgytoje teritorijoje yra tik viena sodyba). Pagal skaičių geležinių ir įvairių spalvotųjų metalų aptikta maždaug po lygiai, tačiau pastarieji yra smulkūs. Tarp jų rastos 25 TSRS beveik visų nominalų (išskyrus 10 ir 50 kapeikų) 1946–1985 m. kapeikos ir net 1970 m. jubiliejinis 1 rublis, 10 Lietuvos Respublikos monetų: 1, 2, 10, 20 centų ir net 1 ir 5 litai.

Laikoma, kad iš Jauniūnų yra kilę 3 archeologiniai dirbiniai, dabar saugomi privačioje V. Purono kolekcijoje. Tai V–VII a. 26,5 cm ilgio įmovinis ietigalis 17 cm ilgio profiliuota plunksna, X–XII a. 16 cm ilgio plačiaašmenis kirvis 8,2 cm ilgio ašmenimis, apvalia skyle kotui ir greičiausiai kokio XVII–XVIII a. masyvus 17 cm ilgio įtveriamasis peilis 15 cm ilgio ašmenimis (2 pav.).

Tarp registruotų radinių yra 67 monetos (nuo 1604 iki 1944 m.), 41 saga, 29 kulkos, 5 švininės plombos, 4 kryželiai, 4 diržo sagtys, 3 žiedai ir kitokie dirbiniai iš naujųjų–naujausiųjų laikų. Iš jų išskiria 4 priešistorinio laikotarpio dirbiniai. Tai dvi V–VI a. žalvarinės lankinės segės dalys (8,5 cm ilgio liemuo su zoomorfiniu galu ir 4 cm ilgio lankelis su susukto skersinio dalimi) (3 pav.), VII–IX a. pradžios 7,8 cm ilgio bronzinis kryžinis smeigtukas 4 cm pločio kryžma, pusrutulio formos buoželėmis ir žalvarinis 5,2 cm aukščio, 3,5 cm pločio kalavijo makštų apkalas 2 mm storio sienelėmis, puoštas augalinio ir geometrinio ornamento motyvais (4 pav.). Jis datuojamas XII–XIII a. ir yra vienintelis dirbinys, kurio chronologija daugmaž atitinka mūšio laikotarpį. Visi šie dirbiniai būdingi kapinynams, tačiau rasti vienas nuo

kito per kelis šimtus metrų (išskyrus abi segės dalis, priklausančias tai pačiai segei). Kapinynui palankiausioje vietoje, kur stovi Aliulių sodyba, nerasta jokių archeologinių dirbinių, nėra duomenų ir apie čia aptiktus žmonių kaulus, tad spėjimą, kad čia buvo kapinynas, kol kas tenka atmesti.

Su kuo galima sieti šiuos priešistorinius dirbinius, rodo gausių naujųjų–naujausiųjų laikų radinių išsidėstymas. Jie aptikti palei čia iki XX a. vidurio buvusį kelią, jungusį Šiaulius su Ryga. Rastos monetos nurodo pagrindinį šio kelio funkcionavimo laiką. Tarp jų pažymėtinos rečiau pasitaikančios: Lenkijos Jono Kazimiero 1667 m. 6 grašiai ir tų pačių metų Švedijos Karolio XI 1 erė; Švedijos Karolio XI 1691 m. 5 erės; Silezijos Frydricho II 1755 m. 6 kreiceriai; Kuršo Ernesto Johano 1764 m. 6 grašiai ir 1765 m. 3 grašiai; Silezijos Frydricho II 1779 m. 3 kreiceriai (monetų priklausomybę nustatė E. Remecas). XVII–XVIII a. būdingos ir dvi mažos (2,3 cm skersmens) apvalios segės. Tam pačiam laikui reikėtų skirti ir sidabrinius ar alavinius diržo galo ir prikabinimo apkaustus, puoštus gėlės motyvais (5 pav.). Iš plombų seniausia yra Prūsijos Zielentzig (Sulęcin) 2,3x1,8 cm dydžio, 3,8 mm storio, 11 g svorio akcizinių prekių bulė, datuojama XVIII a. Matyt, kelio čia būta dar priešistoriniais laikais ir juo keliavę žmonės per ilgus amžius Mūšos pakrantėse vis ką nors pamesdavo.

Grįžtant prie žvalgymo rezultatų svarbos nustatant Saulės mūšio vietą, akivaizdu, kad tam dar trūksta argumentų. Vienas rastas dirbinys mūšio vietos įrodyti negali. Reikia dar mažiausiai bent vieno neabejotinos chronologijos kariui priklausančio daikto. Anksčiau rasto chronologiškai Saulės mūšio laikui artimiausio geležinio kirvio tokiu įrodymu laikyti negalime, nes visiškai neaiški jo kilmė. Kazimieras Aliu-

4 pav. Jauniūnuose rastas kalavijo makštų apkalas. M. Zabielaitės nuotr.

Fig. 4. The scabbard fitting discovered in Jauniūnai

5 pav. Metaliniai diržo apkaustai. M. Zabielaitės nuotr.

Fig. 5. Metal belt fittings

lis (1905–2000) pokariu vežė smėlį iš už kelių kilometrų esančio ardomo Daugėlaičių kapinyno, tad iš ten tikrai galėjo atsivežti ir vieną kitą įdomesnį ir sveikesnį daiktą. Panašu, kad Saulės mūšio vietos ieškoma ne ten.

The Field Survey in Jauniūnai

In the autumn of 2015, the LAD, on the basis of a KAM supported project, searched from the site of the 22 September 1236 Battle of Saulė. Members of the MINK Metal Detecting Club (Fig. 1) conducted an intensive metal detector survey for two days at a perspective site in Jauniūnai village (Joniškis District, N

Lithuania). Three iron artefacts were discovered there in the 1980s (Fig. 2). During the survey, another four prehistoric artefacts were found (Fig. 3), of which a scabbard fitting is closest to the battle in terms of chronology and function (Fig. 4). The majority of the discovered artefacts (67 coins, 41 buttons, 29 bullets, 5 lead seals, 4 crosses, 4 belt buckles, 3 rings, and belt fittings (Fig. 5)) date to the 16th–first half of the 20th century and were found on both sides of the road. It appears that a road also existed at this location in prehistoric times and its legacy is isolated artefacts from various periods. The Battle of Saulė probably occurred elsewhere.

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Naujos akmens amžiaus gyvenvietės Varėnos rajone

2015 m. buvo vykdomi archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Varėnos rajone. Šių tyrimų metu žvalgytos Merkio pakrantės tarp Senosios Varėnos ir Salovartės bei tarp Maskaukos ir Paakmenės kaimų. Šios teritorijos dabar yra visiškai apaugusios mišku, todėl paviršinių radinių beveik nerasta.

Varėnos rajono P dalyje surastos dvi naujos akmens amžiaus gyvenvietės (Rudnios–Ūlos ežero ir Dubičių). Abiejų gyvenviečių teritorijos labai nukentėjo nuo žmogaus ūkinės veiklos: Rudnios–Ūlos ežero gyvenvietėje įrenginėjant poilsiavietę buvo nukastas viršutinis žemės sluoksnis, o Dubičių gyvenvietės V dalis tarybiniu laikotarpiu buvo suardyta statant gyvulininkystės kompleksą. Pastaraisiais metais V pakraštys ardomas eksploatuojant savavališką karjerą. Tyrimų metu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti galimą kultūrinio sluoksnio pobūdį, jo išlikimo laipsnį bei paplitimo teritoriją.

Rudnios–Ūlos ežero senovės gyvenvietė yra Varėnos r., Kaniavos sen., apie 3,3 km į Š–ŠR nuo tilto per Ūlą Krokšlio kaime, apie 2,07 km į PV nuo Rudnios malūno užtvankos (tilto per Ūlos tvenkinį), apie 1,4 km į ŠV nuo Rudnios–Paramėlio žvyrkelio, apie 470 m į ŠV nuo Ūlos įtekėjimo į Ūlos ežero duburį, apie 50 m į R–PR nuo žvyrkelio Lynežeris–Rudnia, į PV–V nuo Ūlos ežero kranto.

Gyvenvietei įkurti pasirinkta statoka apie 4,5–5,5 m aukščio Ūlos ežero V–PV pakrantės dalis, kuri lyg stambokas pusiasalis įsiterpia į ežero duburį. Iš P pusės šį pusiasalį riboja gili

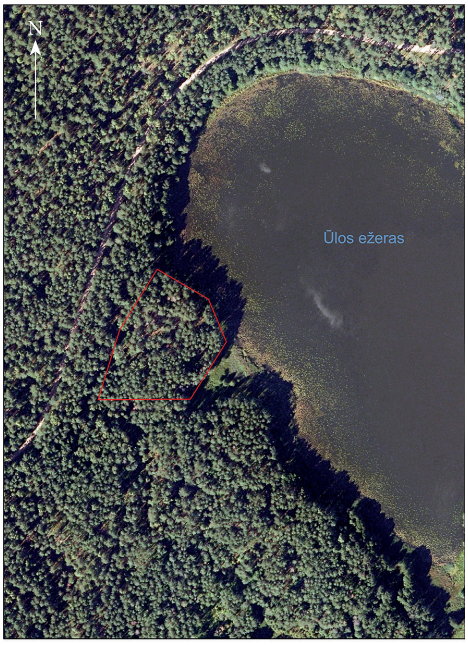

1 pav. Rudnios–Ūlos ežero senovės gyvenvietės teritorija. E. Šatavičiaus brėž.

Fig. 1. The territory of Lake Rudnia–Ūla Old Settlement